

CSOKONAI-ILLÉS SÁNDOR

BABITS ÉS A FOGARASI SAJTÓ

Írásunkban szándékunk szerint többről és ugyanakkor kevesebből van szó, mint a költő fogarasi időszakára vonatkozó személyes, hírtértékű említései, méltatásainak pusztá számbavételéről vagy művei megjelenésének rostjáról. Kevesebből, mert ezt egyfelől elvégezte tanulmányában Salló László.¹ (Hozzá kell tennünk, vitatható eredménnyel, mert tanulmányából személyes említések tucatja maradt ki, sőt a lapban közreadott Babits-vers is említés nélkül maradt.) Másfelől az 1998-ban megjelent *Babits bibliográfia*² – amelyről közbevetőleg jegyezzük meg, hogy kiváló munka – megjelenése óta nincs már arra szükség, hogy előadásaink és tanulmányaink részérdekű adatok halmozát rögzítsék annak érdekében, hogy az adatmentést, a forrásrögzítést az utókor számára elvégezzük. Mindezeknek köszönhetően tehát többet vállalhatunk, s az egyszerű adatrögzítésen és leltáron túl szeretnénk arról is képet kapni, mit jelentett, jelenthetett Babitsnak a helyi sajtóban való folyamatos jelenlét. De legalább ennyire izgalmas ennek a kapcsolatnak a másik ága is, hogy ti. mit adott a tanár és költő a lapnak, a fogarasi olvasóközönségnek hírek alanyaként, illetve versei, előadásai közreadásával.

Fogaras nagyközség, Fogaras vármegye központja a 20. század elején – a *Pallas nagy lexikona* szavaival élve – „csinos város több templommal s régi várkastéllyal”, a szokásos vármegyei hivatalokkal, állami főgimnáziummal, kereskedelmi alsó iskolával, polgári- és iparostanonc iskolával. 1891-ben „975 háza és 5861 lakosa volt, köztük 2397 magyar, 1515 német, 1917 oláh, hitfelekezet szerint 1231 római katolikus, 1116 görög katolikus, 831 görög keleti, 852 evangélikus, 1107 református, 239 unitárius és 485 izraelita.” Egy másik forrásból, egy 1912-es címtárból³ látjuk a fejlődést, hiszen ekkorra a lélekszám 7200 fő, a vasút s posta mellett távírda s telefon működik, s a városban négy szálloda, egy vendégfogadó s több vendéglő és cukrászda van. A fogarasi sajtó – határvidék lévén – magyar és román nyelvű lapokat jelent: az 1903 és 1912 között megjelenő Fogaras és Vidékét és az 1909 és 1911 között közreadott – a Fogarasvármegyei Általános Tanítóegyesület által szerkesztett – Állandó Tanügyi Lapmellékletét, továbbá Foga-

¹ SALLÓ László, *Babits Mihály a Fogaras és Vidéke hasábjain*, Iskolakultúra, 1996/8, 105–110.

² *Babits Mihály bibliográfia*, összeáll. STAUDER Mária, VARGA Katalin, Bp., Argumentum Kiadó–Magyar Irodalom Háza–MTA Irodalomtudományi Intézete, 1998.

³ *Magyarországi szállodák, vendéglők, korcsmák és kávéházak címtára az 1912. évre*, szerk. ZSOVÁK Károly, Bp., 1912.

ras Vármegye Hivatalos Lapját, amely 1903-tól egészen 1918-ig megjelent, valamint a Vármegyei Kezelőtisztviselők, Díjnokok, Altisztek, Szolgák Szak- és Társadalmi Lapját, amelyet évenként tíz számmal 1908–1909-ben adtak közre. Román nyelven rendszeresen két hetilap szolgálja a közönséget ebben az időszakban, a Tara Oltului, valamint az 1909-ben induló Olteanul. A felsorolt címek jelzik és nyilvánvalóvá teszik, hogy ezen orgánumok közül számunkra egyedül az általános lap, a Fogaras és Vidéke bír fontossággal.

A Fogaras és Vidéke – a fejlécben is megjelölt módon – társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilap volt, vasárnapi megjelenéssel. Szerkesztősége és kiadóhivatala Thierfeld Dávid könyvkereskedésében működött, az ő nyomdájában nyomatott, s értelemszerűen ő volt a lap felelős szerkesztője is. (Thierfeld foglalkozási- és tulajdoni köre papír- és zenemű-kereskedéssel, valamint nyomtatványraktárral vált teljessé.) Hozzá kell tegyük, ezek az adatok a lap 1903–1912 között megjelenő folyamára vonatkoznak, nem pedig az ugyanezen néven 1894–1896 között már létező lapra. Az 1903-as újraindítás az adott évben Fogarasra kerülő Halmy Gyula, a Fogarasi Főgimnázium rendes tanára, költő, író, újságíró nevéhez fűződik. Hogy mi módon szerkeszthet egy magyart, latint és görögpótló irodalomtörténetet tanító főgimnáziumi rendes tanár városi hetilapot, ebben a Fogarasi Magyar Királyi Állami Főgimnáziumnak a Petőfi Irodalmi Múzeumban általunk letétbe helyezett 1908. évi levéltári anyaga igazít el, amelyben Halmy Gyula neve mellett egy kimutatásban⁴ a következő megjegyzést találjuk: „Heti 15 órában tanít, s mellette a Fogaras és Vidéke főmunkatársa, 800 korona jutalomdíjért, amelyet a M. Kir. Miniszterelnökség folyósít neki.” A kimutatás kísérőlevele a következő részletekkel gyarapítja ismereteinket: „Halmy Gyula r. tanárnak pedig 1907. okt. 18-án 3550 eln. (1907. nov. 4.) 1337 főig. sz. leirattal megengedte, hogy a Fogaras és Vidéke c. társadalmi heti lapnál csendes munkatársi tevékenységet folytasson, oly kijelentéssel, hogy munkatársi minősége a nevezett lapon a jövőben sem tüntethető fel. Részemről a nevezett kérelmének a jelen tanévre is csak a hivatkozott leirat értelmében leendő engedélyezését javaslom, mivel egyéniségében nem látom azon biztosítékokat, amelyeket egy hírlap felelős szerkesztése feltétlenül megkövetel, de meg másrészt az a nézetem, hogy magyarságunk ügyének a laphoz való jelenlegi viszonyában is ép oly hasznos szolgálatokat teljesíthet” – írja Major Károly dr., a főgimnázium igazgatója.

Ezen részletek nyilvánvalóvá teszik, hogy a Fogaras és Vidékének új folyama – hasonlóan néhány más, nemzetiségi túlsúlyú területen megjelenő laphoz – központi, politikai elhatározásnak és támogatásnak köszönheti létét, s támogatói szándékuk szerint elsősorban politikai-társadalmi, s kevésbé szépirodalmi és közgazdasági szerepet szántak neki.

Halmy Gyula a lap 1903-as újraindításakor programadó elképzeléseit levélben vázolja Fogaras országgyűlési képviselőjének, Mikszáth Kálmánnak is. Mikszáth ezt a levelet nem őrizte meg, de igen részletes válaszleveléből kikövetkeztethető, hogy nézeteik számos kérdésben nem vághattak egybe. Igen részletes válaszlevelében – *Fogaras jelene és*

⁴ *Kimutatás a tanárok mellékfoglalkozásáról (melléklettel)*, Fogarasi Magyar Királyi Állami Főgimnázium levéltára, 1908.

jövője (Levél a szerkesztőhöz) címmel – fogalmazza meg, hogy maga – jelen esetben politikusként – mit gondol a lapról, annak nehézségeiről, lehetőségeiről, feladatairól: „...az új lap, ha missziót akar betölteni, ne nyúljon hozzá a [nemzetiségek közti] békéhez zavaró tollal, ébresztgesse a társadalmat, és ügyeljen a közélet tisztaságára, de sohasse a személyeket nézze, hanem a dolgokat. [...] Nem emberekre, nem protekciókra, nem jóakaratokra (ezek mind csak hajszálak) kell fölépíteni a jövőndőt, hanem bátyákra, intézményekre”.⁵ 1905 januárjában írott levelében még pontosabban fogalmaz: „...irányadó megyei körök egy időben panaszkodtak, hogy a lap egyszer-másszor ellentétbe helyezkedett az ő politikájukkal [...] ...ha a lap áldásos működést akar kifejteni, egyetértve kell eljárnia e faktorokkal, kik a hatalmat, s tekintélyükkel, karakterükkel és higgadtságukkal azt az erőt képviselik, melytől a vármegye okszerű haladása nagymértékben függ.”⁶

A polgárrá fejlődő középnemesség programját képviselő népi-nemzeti Mikszáth a konzervatív „úri középosztály” erejére figyelmezteti itt fiatalabb és tapasztalatlanabb pályatársát, aki azonban a polgári liberalizmus eszméit képviselve újságíróként, szerkesztőként vezércikkeiben és tárcáiban később is számos alkalommal támadja Mikszáthot, eljutva egészen a képviselői mandátum visszaadására való felszólításig.⁷

Halmy Gyula vezércikkeiben, tárcáiban szinte folyamatosan értékeli a város életét, legyen szó akár intézményi fejlesztésről, szolgáltatásról, közművelődésről vagy oktatásról, egészségügyről vagy közlekedésről, perel, indítványoz, kér, figyelmeztet és követel. Újságíróként a legszélesebb nyilvánosság híve, a hivatalosság előtt radikális követelője minden hírnöknek, ami a közönség érdeklődésére tarthat számot. „Nyíljék meg tehát a nyilvánosság előtt a hivatalok záros ajtaja és ablaka [...] ne legyünk maradiak, vaskalaposok, hanem a modern század, a humanizmus emberei” – írja a nyilvánosságról szóló tárcájában.⁸

Irodalmi szerkesztőként Halmy már korántsem volt a modern század képviselője, szerkesztői tevékenységének tíz éve alatt – az egyetlen Babits Mihályt leszámítva – kevés átütő tehetségnek tudott helyet adni lapjában. (Az évtized irodalmi anyaga így – ezért, vagy ennek ellenére – többnyire egységesnek és egyenletesnek tekinthető.) A lap irodalmi anyaga elsősorban lírát jelentett, a prózai anyag kimerült néhány elbeszélésben, irodalmi indíttatású tárcában vagy jelenetben. A lírai versek szerzőtáborában számban alig haladta meg a két tucatot, jóllehet – a szerkesztői üzenetekben olvasható keményhangú visszautasításokból kikövetkeztethetően – megjelenni kívánó dilettáns versíró számos akadt. A jórészt ismeretlen nevek sorában azért a kor által költőként jegyzett nevek is felbukkannak. Így Gagyí Jenőé, aki Fogarason született s az Országos Levéltár munkatársaként verseket, regényt, történelmi és politikai tárgyú tanulmányokat adott közre. Vértessy Gyuláé, aki borongós hangulatú lírai költeményeiről és elbeszéléseiről volt is-

⁵ Mikszáth Kálmán Halmy Gyulának, Bp., 1903. február 22. MIKSZÁTH Kálmán *Levelezése, II, 1884–1908*, kiad. MÉREINÉ JUHÁSZ Margit, Bp., 1961 (Mikszáth Kálmán Összes Művei, 25).

⁶ Mikszáth Kálmán Halmy Gyulának, Bp., 1905. január 16. Uo.

⁷ *Kultúrpalotát Fogarasnak!*, Fogaras és Vidéke, 1908. november 8.; *Ne csüggedjünk, ne pihenjünk!*, 1908. november 22.; *Üzletvezetőséget Fogarasnak!*, 1908. november 29.

⁸ *A nyilvánosságról*, 1907. szeptember 1., 1.

mert. Lampérth Gézáé, aki a kor hivatalos ízlésének etalonja volt. Száway Gyuláé és Zempléni Árpádé, kiket közösen leginkább azzal jellemezhetünk, hogy a Petőfi Társaság tagjává a századfordulón, a Kisfaludy Társaság tagjává a század tízes éveiben választották őket. Elmondható tehát, hogy Halmy irodalmi szerkesztőként a kor hivatalos ízlését követte, s az irodalmi anyag ennek megfelelően volt – tematikában, világszemléletben, felfogásban és formai tekintetben – kor szerinti, s nem korszerű. Ez igaz volt természetesen magára Halmy Gyulára is, aki – a lehetőség adta módon vagy szükségéből? – a legtöbb verset adta közre a Fogaras és Vidéke hasábjain.

Mindezek után tulajdonképp meglepőnek is nevezhetnénk azt a rendkívül lelkes, meleg, a reveláció erejével ható fogadtatást, amellyel a lap – Halmy személyében – a Fogarasra érkező Babits Mihályt fogadta. 1908 augusztusában rövid hírben köszönti az új tanárt,⁹ szeptemberben az új verseskötetet¹⁰ – mint tudjuk, tévesen, hiszen Babitsnak nem verseskötete jelent meg, hanem csak a versei a *Holnap* című antológiában –, októberben az új költőt.¹¹ Ebben a cikkben rögzíti, hogy „házi poétáink száma eggyel gyarapodott: Babits Mihállyal, áll. Főgimnáziumunk egyik rokonszenves tanárával. Babitsnak nem régen öt költeménye jelent meg a nagyváradi *Holnap* című irodalmi társaság kiadásában. [...] (Az antológiában) a mai szociális és nihilista irányú költészet művelői közül Ady Endrének, Babits Mihálynak, Balázs Bélának, Dutka Ákosnak, Emőd Tamásnak, Juhász Gyulának és Miklós Jutkának vannak versei.” Egészen bizonyos, hogy Halmy meleg fogadtatása, esetenként már behódolásnak ható és később sem lankadó figyelme inkább szólt a liberális-radikális körökben nevet szerzett Holnaposnak, vagy éppen a szabadgondolkodó körökben áthelyezése és *A Nap*-affér kapcsán elhíresült tanárnak, mint a fiatal tanár felismert irodalmi tehetségének. A lap ugyanezen számában Babits két versét is hozza, a *Hegeso sírját* és a *Mementót*. Abban, hogy a lap nem az antológiában már megjelentekből közöl, Babitsnak az olvasóközönséget célzó figyelmességét érezzük, hiszen így a lapban közölt első verse egyben első közlés is! Itt jegyezzük meg, hogy ugyancsak a Fogaras és Vidéke közölhette elsőként *Tavaszi előtt* című versét,¹² három előadását (*Bánk bán: Bevezető a darab előadásához*,¹³ *Bevezető beszéd a Császár katonái c. ifjúsági előadáshoz*,¹⁴ illetve *Békenapon*¹⁵), valamint hosszabb előadásainak folytatásokban közreadott szövegét, a *Shakespeare egyénisége*¹⁶ és a *Modern impresszionisták*¹⁷ című tanulmányait.

Babitsnak a fogarasi három év alatt húsz verse jelenik meg a lapban, kezdettől fogva már a „ts”-sel zárt névalakkal jegyezve. Ezt a változatot használja a szerkesztő is, ha nem a tanár, hanem a költő Babitsról ír. Ugyanakkor a főgimnázium hivatalos dokumen-

⁹ *Új tanár*, 1908. augusztus 2., 3.

¹⁰ *Új verseskötet*, 1908. szeptember 27., 4.

¹¹ *Új költő*, 1908. október 18., 5.

¹² Fogaras és Vidéke, 1910. március 27.; ismét: 1910. április 3., 2.

¹³ 1908. december 25., 2–3.

¹⁴ 1909. december 26.; folyt.: 1910. január 2., 2–3.

¹⁵ 1910. május 29., 3–4.

¹⁶ 1909. március 21., 2–3; április 4., 2–3; április 18., 2–3; április 25., 2–3; május 2., 2–3.

¹⁷ 1910. november 27., 2–3; december 4., 2–3; 1911. január 8., 2–3.

tumaiban, az újságnak átadott hivatalos híryanagaiban – mint például a tanári fogadóórák rendkívül gyakori ismertetésében – Babits nevét – egészen 1909 novemberéig – következetesen cs-vel hozza a lap. A jelenség magyarázatát ismét a főgimnázium irattári anyaga alapján adhatjuk. Major Károly főigazgató 1910. április 25-én a következő kísérlőlevelet fogalmazza meg: „Babics Mihály intézeti r. tanárnak a nm. Minisztériumhoz nevének hivatalos használatban a keresztlevél eredetü szerint való írása iránt hivatalom szintjén beadott kérelmét felterjesztem. (2 db. melléklet.)”¹⁸ A kérelem bizonyítja, hogy Babits számára immáron tarthatatlannak bizonyult ez a „névhasadásos” állapot, az, hogy szándéka ellenére két névvel kell élnie. A hivatali előírásokhoz mereven ragaszkodó igazgató nyilvánvalóan sem a főgimnáziumban, sem a lapnál nem engedte, hogy hivatalos minőségben kiadott iraton ne a hivatalos névváltozat szerepeljen, ide értve még az igazgatóság által kiadott – a fogadóórák rendjét rögzítő – tájékoztatókat is. Babits – ezt megelégtelve – talán éppen igazgatója tanácsára fogalmazza meg névhasználati kérelmét. (Az igazgatói felterjesztés két melléklete nagy valószínűséggel Babits kérelme, valamint a keresztlevél hiteles példánya lehetett.) A kérelem további sorsáról nincs tudomásunk. Tény viszont, hogy – akár engedéllyel, akár anélkül – a névhasználati kettősség ezt követően megszűnik.

Kis kitérőnk után visszakanyarodva a laphoz, mindenképpen rögzíteni szeretnénk, hogy Halmy Gyula szerkesztői figyelme a későbbiekben sem lankadt Babits iránt. Városi szerepléseinek alkalmaira felhívta a figyelmet, majd legtöbbször beszámolóra is sort kerített, legyen szó akár a Szabad Líceum közművelődési előadás-sorozatáról, az altiszteknek tartott előadásokról, iskolai vagy városi rendezvényen való felolvasásról vagy színházi darab bevezetőjéről. Egyetlen előadás került csak el a figyelmét: 1911. január 21-én Babits *Petőfi* címmel készült eladást tartani az altisztek körében, amint ezt a levéltári anyagban – a tíz előadásból álló sorozat felterjesztett programjában – láthatjuk.¹⁹

A szabad líceumi előadások a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi Minisztérium előírásainak megfelelően zajlottak. Az 1906-ban kiadott – s a következő években megismételt – körrendelet a középfokú intézményeket vidéken közművelődési ismeretterjesztő előadások szervezésére szólította fel, lehetőséget adva arra, hogy az előadók az iskola tanártestületéből vagy a helyi társadalom köréből kerüljenek ki. Az előadás-sorozatot az első években naptári évekre tervezték a tudomány, a társadalmi élet és a művészetek teljes köréből. (Egy-egy felolvasásért 20–20 korona tiszteletdíjat kaptak az előadók.) Babits 1909-ben *Shakespeare egyéniségéről*, 1910-ben tavasszal *A jelenkori filozófia főbb problémáiról*, ősszel *A modern impresszionizmusról* tartott előadást. A Fogaras és Vidéke a Shakespeare-ről szóló előadás kapcsán „lebilincselő és tartalmas előadás”-ról számol be, amely „elragadta a közönséget”.²⁰ A jelenkori filozófia főbb problémáiról szólót „nagy értékű”-nek²¹ minősíti, majd – egy héttel későbbi számában – László Béla, Babits tanártársa és barátja tollából háromhasábos részletes ismertetésnek

¹⁸ Fogarasi Magyar Királyi Állami Főgimnázium levéltára, 134/1910.

¹⁹ Uo., 425/1910.

²⁰ Fogaras és Vidéke, 1909. március 14., 6.

²¹ 1910. január 16., 6.

ad teret. Ebből idézünk: „A főgimnázium épületének természettani előadó terme, amelyet ezekre az előadásokra berendeztek, az első alkalommal szűknek bizonyult, annyi érdeklődő gyűlt egybe Babits Mihály főgimnáziumi tanár felolvasásának meghallgatására. Ez az érdeklődés bizonyára az előadó személyének is szólt, mert már Fogaras is kezdi érezni azt a ritka szerencsét, hogy falai közt tudhatja ezt a bámulatos intelligenciájú és immár országszerte nagyra becsült fiatal költőt [...]. Pedig az első előadás tárgya olyan volt, hogy maga az előadó is aggodalommal várta, vajon a közönségben lesz-e fogékonyság és érdeklődés iránta. »Nagyon komoly u.n. száraz dolgokról fogok beszélni, így kezdte Babits Mihály felolvasását, – s felolvasásom címével el akartam ijeszteni mindenkit, a ki a komoly dolgokat nem szereti; kérem tehát a bátrakat, akik minden ijesztés dacára idejöttek, hogy a tág kilátás reményében meredek útra legyenek elszánva.«”²²

Babitsnak a modern impresszionistákról tartott előadását is megkülönböztetett figyelem kíséri, mind a lap, mind a közönség részéről. A szerkesztő most is részletes beszámolóval ad teret. A cikket „Szid” jelzi, az aláírás mögött talán Ambrózy Pált, Babits másik barátját sejtethetjük. Ebből az írásból hosszabban idézünk, mert nagyon pontosan rajzolja meg a Babits-jelenséget, azt a megejtő, varázsos hangulatot és szuggesztív hatást, amely Babits előadásmódjára olyannyira jellemző volt: „Múlt szombat este a hangulatok estéje volt. Költő beszélt nekünk, művészetről beszélt nekünk. Költői nyelven művészi meglátásokat és megérzéseket közölt velünk. Impresszionizmusról szólt a felolvasás, amely nem akart sem tudományos, sem tisztára mulattató lenni. Babitsnak más szándékai voltak. Elmondta nekünk prózában és versben a classicizmus, romanticizmus, impresszionista, realista, naturalista és szecessziós művészeti irányok festészeti és költői credo-ját, de úgy mondta el, hogy inkább éreztette, végigtapasztaltatta velünk, inkább a képek és versek hangulatát öntötte belénk, semhogy tanítani akart volna. A terem forró levegőjében impressziók és hangulatok úsztak, hallottuk Babits sajátosan éneklő olvasását, éreztük a képek és a magyarázat szuggesztív erejét és csakhamar rabjai lettünk az előadónak, az ő érzéseinek, az ő hangulatainak.”²³

Major Károly igazgatónak a tankerületi főigazgatóság számára fogalmazott jelentéséből kiderül, hogy 1910-ben 110–120 fős volt a hallgatóság,²⁴ 1911-ben pedig ezt írja: „Az előadások iránti érdeklődés közönségünk részéről, úgy látszik, e ciklusban érte el a tetőpontot, amennyiben 140–150-re ment a hallgatók száma. [...] Hallgatóságunkat ez alkalommal is jobbára a kis magyar társadalom köréből nyertük; a szász nemzetiségűek közül néhányan, az oláhok éppen nem látogatták az előadásokat.”²⁵

A Fogaras és Vidéke Babits második kötete, a *Herceg, hátha megjön a tél is!* megjelenése alkalmából részletes – bár aláírás nélküli – ismertetést közöl. A recenziens a kötet jellemzőjeként a hangulati változatosságot, az érzelmek előkelőségét és a gondolatok finom szövődését emeli ki, s Babits jó ismerőjeként szól fogarasi életéről, visszahúzó életmódjáról, költészete, két kötete fogadtatásáról. Az elismerő hangok mellett megemlí-

²² 1910. január 23.

²³ 1910. november 27., 4.

²⁴ Fogarasi Magyar Királyi Állami Főgimnázium levéltára, 85/1910.

²⁵ Uo., 113/1911.

ti az esetenkénti értetlenséget is, az ócsárló hangokat, a gyakori paródiákat. A költő kiváló ismerete miatt a sorok mögött barátot sejtünk, a stílusból ítélve talán ismét Ambrózy Pál személyében. Hozzá kell tennünk, hogy a meg nem értésről tanúskodó vélemények száma a *Holnap* antológia megjelenését követően volt a legmagasabb, s ebben az időben alig volt lap, amely a Holnaposokról ne közölt volna paródiát. Egy ilyen paródia megjelenéséről Ignác Rózsa még a Fogaras és Vidékében is tudni vélte: „Itt volt tanár Fogarason! [...] s nemsokára szavalni kezdték azt a Babits-paródiát, amelyet a Fogaras és Vidéke című lapocskában merényelt valamelyik helyi titán, még akkor, amikor a költő ott élt. Hogy mit is írt ott csakugyan Babits, azt bizony senki sem tudta ezek közül az ifjak közül pontosan. De arra emlékeztek, hogy volt valami Fekete, fekete-kezdetű verse, amelyre fehér vállról, fehér púderről, fehér fejről és más fehérségekről gyártott ordító ostobaságtól fehérülő paródiát valami vidéki jópofa.”²⁶

Az pontosan tudható, hogy ez a paródia nem a Fogaras és Vidékében jelent meg. (Az azonban, hogy ez a paródia Fogarason is jelen volt, egészen bizonyos. Számos adatunk van értetlen véleményre Babits kollégái köréből, s azon túl is.) Meglehetősen földrajzi közelségből, a Brassói Lapokból – a rimes polémiát bemutató – azonban idézhetünk két strófát:

Modern dal.

– Énekli egy „Holnap”-os. –

Az ég egy lila zongora,
A billentyűk a felhők,
Rajta lila kézzel játszanak
A délvidéki szellők.
A mit dalolok, ön nem érti,
Csupán a fehér csillagok...
Mert ön oly buta, mint az éjjel,
Én pedig „Holnap”-os vagyok.

Zöld hó esik. S az utcasarkon
Egy fiu bögve pityereg.
Leszállt az est, a fák dalolnak,
S zöld hóval tele a gyerek.
A mit dalolok, ön nem érti,
Csupán a fehér csillagok...
Mert ön oly buta, mint az éjjel,
Én pedig „Holnap”-os vagyok.²⁷

²⁶ IGNÁCZ RÓZSA, *Babits száműzetése*, Új Idők, 1947. április 19., 364–365.

²⁷ Brassói Lapok, 1909. május 7., 2.

S így tovább, még három strófában. Két Babits-interjú néhány szava villanhat fel bennünk, mondhatni dialektikus egységben. Az első: „Fegyvertársaimmal sem mindenben éreztem egynek magamat, és sok lelki küzdelmet vívtam ez időben.”²⁸ A másik: „A kritika keveset adott nekem: többször bizony majdnem szajkók magasztalása vagy hökkent pulykák rikácsolása volt.”²⁹

Halmy Gyula Babits második kötete megjelenését követően még nagyobb figyelemben részesíti a költőt. Ennek köszönhetően esetenként már egy színházi előadáson való pusztja jelenléte is hírré válhat, mint a *Babits ünneplése* című cikkben: „Kedves kis epizód játszódott le a színházban, a búcsúelőadáson, május 4-én. Hidvégi Ernő ugyanis Raffai szavaltatát akarva bejelenteni, elmondta, hogy az ő kabaréin Raffai Babits verseket szokott szavalni. Amikor azonban megtudta, hogy Babits Fogarason van és a közönség soraiban ül – semmi áron sem volt rávehető, hogy Babits verseket szavaljon, mert, – úgymond – nem merné hódolata illetően bemutatásával a költő esetleges kritikájának kitenni magát. Hidvégi, – aki szintén nagy Ady és Babits imádó – felemlítette, hogy milyen nagy kitüntetés az Fogarasra, hogy egy Babits Mihályt vallhat a magáénak. Mire tomboló taps zúdult fel, és a közönség lelkesen ünnepelte a jelenvolt kiváló költőt.”³⁰

A gyermekvédő liga 1911. május 7-én tartott matinéján – utolsó fogarasi nyilvános szerepvállalásként – felolvasott Babits. Szép Ernő egy és a maga három versét adta elő, utóbbiakat legújabb verseskötetéből, „az ő sajátosan éneklő hanghordozásával, verseinek szimbolikusságával, szójátékaival, szóismétléseivel mintegy elkábítva hallgatóit. Elementáris erővel tört ki a taps a versek elhangzása után, de bármilyen hosszan tapsoltak is, a költő nem toldotta meg felolvasását, sem a színen nem jelent meg újra” – tudósít az eseményről Halmy Gyula.³¹

Végül 1911. augusztus 20-án adhat utoljára hírt Babitsról a fogarasiaknak, beszámolva újpesti áthelyezéséről. Búcsúztatásában említi Babits tanári erényeit, sokoldalú képzettségét és tudását, de ugyanakkor szeretetreméltóságát is. Elragadó tehetségű és hatású költőként emlegeti, akinek költészete az ország irodalmi központjában kiteljesedhet. Majd a Fogaras és Vidéke munkatársaként is búcsúztatja: „Lapunknak mindenkor büszkesége, hogy Babits Mihályt munkatársai között láthatta, és éppen ezért a mi veszteségünk a legnagyobb Babits távozásával” – írja.³²

Hogy Babits fülében miként csenghettek Halmy Gyula mindenkori méltató sorai, azt lelki alkata pontos ismerőinek nem kell részleteznünk. A Bálint György-interjúban mondtak visszhangoznak fel mint leginkább ideillők: „Minden szó, amit rólam mondtak

²⁸ BENDE László, *A jubiláns Babits Mihály elmondja, hogyan lett költővé ő, aki valamikor „undorodott a versírástól”*, Esti Kurír, 1928. június 27. = *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, szerk. TÉGLÁS János, Bp., 1997, 229.

²⁹ FAZEKAS Imre, *Írók vallomásai: Babits Mihály*, Magyarország, 1923. december 8. = *Uo.*, 120.

³⁰ Fogaras és Vidéke, 1911. május 7., 6.

³¹ 1911. május 14., 2.

³² 1911. augusztus 20., 4.

vagy leírtak, akár támadás, akár dicséret, ferdén, kelletlenül csengett a fülembe. Annál dacosabban vonultam vissza a szép, nemes költői formák sáncai mögé.”³³

Tényként rögzíthetjük, hogy Halmy Gyula – erős törekvése ellenére – sem tanárként, sem szerkesztőként nem került Babitsnál körön belülré, nem vált sem baráttá, sem fegyvertárssá. A költő távolságtartását jól mutatja az a levél, amelyet Babits Halmy Gyula feleségének írt. Halmyné 1911 májusában – Babits válaszleveléből kikövetkeztethetően – levélben kért versajánlatot a Gyermekvédő Liga matinéja műsorához. A költő Arany *A dajka sírja* című versét, valamint Ignótus *Bölcsődalát* javasolja, az elsőről megjegyzeve, hogy „ha otthon nem lenne kéznél, holnap átadom Halmy kolléga úrnak”.³⁴ Ez a titulus mindennél pontosabban elárulja, hogy Babits – mint más alkalmakkor is tapasztalhattuk – erős távolságtartást mutat Halmy Gyulával szemben. Úgy vélem, a jelenség részletes magyarázatát adni világszemléletük, irodalom-felfogásuk, habitusuk vázolásával nem szükséges, azt az eddigiek is jól érzékeltetik. Ám egy jelenségkörre még szeretném ráirányítani a figyelmet. Arra ti., hogy míg Halmy Gyula verbális szinten elismerő, sőt behódoló alapállást vesz fel kezdettől fogva Babitscsal szemben, addig szerkesztői munkájában számos vétséget követ el ellene a lap hasábjain. Babits *Shakespeare egyénisége* című tanulmányát folytatásokban közli a lap. 1909. április 11-én azonban – a lap húsvéti számában – megszakad a folytatás, s a helyén Halmy a saját, *Feltámadás* című tárcáját hozza. Valószínűleg maga is érezte, hogy ez a példa nélküli szerkesztői önkény mind Babits, mind a közönség ellenére lesz, ezért már ugyanezen lapszámban – mintegy előre – bocsánatot kér, az aktuális jellegű közlemény fontosságára hivatkozva.

Hasonló módon súlyos szerkesztői hibának tekintendő, hogy a lap 1908. november 8-ai számában Babits *Turáni induló* című versét a szerző neve nélkül közli! (Ebben az esetben a helyreigazítást a lap következő számában hozta le.)

Babits *Tavaszi előtt* című verse még rosszabbul járt. A lap 1910. március 27-ei száma oly súlyos, értelemzavaró sajtóhibákkal hozta le a verset, hogy a közlést a következő számban meg kellett ismételni. Babits *Modern impresszionisták* című tanulmányának közlése – mily ismerős történet – az 1911. újrész számban ugyancsak megszakad. A szerkesztő most Babits szünidei távollétére hivatkozik, jóllehet nyilvánvaló, hogy az 1910. november 20-án elhangzott előadás teljes szövege a rendelkezésére állt.

Mindezeket is tekintetbe véve Halmy Babitstól elkészülő írásának szavai – amelyben a költőtől mint a lap munkatársától búcsúzik, hangsúlyozva, hogy a lap mily sokat veszít – érthetőnek igen, de őszintének semmiképp nem nevezhetők. Babits – verseivel, előadásaival, tanulmányaival – tanárként és költőként megjelent a lapban, közlésre átengedve azokat, de újságírói, tudósítói minőségben valószínűleg egyetlen cikket sem jegyzett!

A „valószínűleg” szóval jelzett, bizonytalanságot kifejező kitételünk oka az, hogy a Fogaras és Vidéke 1910. december 4-ei számában B. M. szignóval megjelent ugyan egy részletes beszámoló Albert János főgimnáziumi tanárnak *Arany János költészetéről* tar-

³³ BÁLINT György, *Az 50 éves Babits Mihály beszél életéről és műveiről*, Az Est, 1933. november 26. = *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, i. m.*, 323.

³⁴ Babits Mihály Halmy Gyulánénak, Fogaras, 1911. május 7. BABITS Mihály *Levelezése (1901–1911)*, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005, 180–181.

tott szabad líceumi előadásáról, a cikk nehézkes stílusa, a szerkesztés gyengesége azonban majdnem bizonyossá teszi, hogy írója – a szignó ellenére – nem Babits volt.

Fogadjuk hát el, hogy Babits ugyan nem volt munkatársa a Fogaras és Vidéke lapnak, de munkái közlését abban – a főgimnáziumra, a helyi társadalomra és a barátokra tekintettel – maga is fontosnak tarthatta.

A teljesség – s nem a fontosság – igényének eleget téve, egy dokumentumot még szeretnénk idézni: Major Károly főgimnáziumi igazgató 1911. szeptember 26-án kelt levelét. Ebben Halmy Gyula szerkesztői munkájának szokásos, évi engedélyeztetési kérelme mellé a Vallás- és Közoktatásügyi Magyar Királyi Minisztérium illetékesei számára csatolja véleményezését is: „Nem bocsátkozom bírálatába annak, hogy a folyamodó egyéniségében megvannak egyáltalán az újságíráshoz megkívánt képességek és tulajdonságok, s hogy hírlapírói munkássága mennyiben lehetett eddig hasznos és lehet kívánatos a jövőben [...] csupán annak kijelentésére szorítok, hogy az engedélyezni kért csendes munkatársi tevékenység címén a kizárólag egymaga által teljesített felelőtlen szerkesztés munkája, a lapnak hétről-hétre kiállítása egészen leköti és igénybe veszi idejét. Annymra, hogy az ily mértékben űzött iskolán kívüli mellékfoglalkozás intézeti kötelességeinek teljesítésére érezhető visszahatás nélkül nem maradhat, különösen a nevezett tanárnál, aki szaktárgyaiban megdöbbentően tudatlan, s akinek éppen ezért fokozott szorgalommal, a tanítási órákról fennmaradó idejének teljes felhasználásával kell hiányait pótolni. [...] Ez okból a kért csendes munkatársi tevékenység engedélyezését a magam részéről semmi esetre sem véleményezhetem, illetőleg kérem a nm. Minisztériumot, méltóztassék Halmy Gyula tanártól az e címen eddig adott engedélyt jövőre megvonni.”³⁵

1912-ben a Fogaras és Vidéke a szerkesztőváltás miatt nevet is vált, s ezt követően Fogarasi Hírlap címmel jelenik meg. Halmy Gyula az 1913-as tanévtől a nagykállói főgimnáziumban folytatja tanári pályáját, egészen 1920-ban bekövetkező nyugdíjazásáig.

Zárásként már csak néhány gondolat. Babits fogarasi kényszerű szecessziója az ingerszegény környezet elmélyülésre inspiráló hatását adta, minden eddig volt és ezután következő végiggondolását, a szellem távlatossága erősödését, a felülnézeti szemléletmód megszilárdulását. Mindezt abban a történelmi pillanatban, amikor győzött az irodalmi forradalom, bár – mint Babits jóval később megjegyzi – győzelme hosszú ideig nem volt ratifikálva. Fogarasra került egy íróasztala fiókjának s néhány barátjának írogató tanárember, s három év múlva az ország egyik legismertebb – két-, sőt háromkötetes – írója távozik, aki névjegyét nem csak a költészet, de az irodalmi nevelés, a fordításirodalom, az irodalomtörténet-, a próza- és az esszéírás asztalára is letette. Ami azonban még ennél is fontosabb: készen és tisztán, mint a szecesszió költője jelenik meg, a művészet jelenti számára az életet, az élet maga a művészet, a költészet pedig az életet lehetővé tevő erő. Ezzel és innen indul Babits költészete, minden más ebből fakad és ebből értelmezhető. Az pedig, amit ehhez Fogaras és Erdély adott, az egész életművön végigvonul, érezhető, feltárható és mérhető.

³⁵ Fogarasi Magyar Királyi Állami Főgimnázium levéltára, 409/1911.